

О.І. ПРЯДКО

Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01601, Україна
labzap@ukr.net

LINNAEA BOREALIS L. В УКРАЇНІ

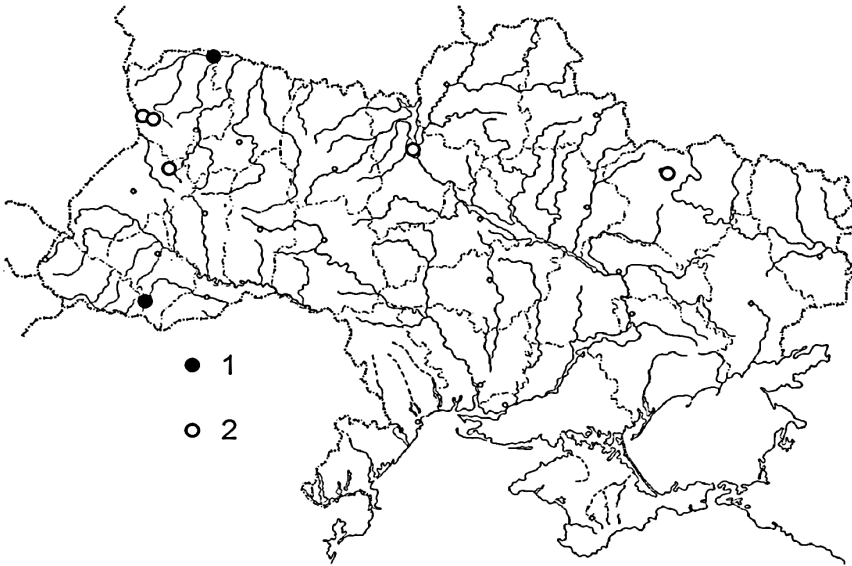
Ключові слова: *Linnaea borealis*, поширення, «Червона книга України», охорона, НПП «Прип'ять—Стохід»

Linnaea borealis L. — рідкісний вид української флори, що зростає за межами основної частини свого ареалу і занесений до «Червоної книги України» I, II та III видань [1, 2, 10]. Це — тайговий реликтовий вид, ареал якого охоплює Скандинавію, Атлантичну, Середню та Східну Європу, Кавказ, Західний Сибір, Далекий Схід, Японію, Китай, Північну Америку. В сусідній країні Білорусі *L. borealis* перебуває на південній межі поширення і належить до видів, що швидко скорочують свої ареали. Тут він має IV категорію охорони, трактується як потенційно вразливий. Згідно з «Красной книгой Республики Беларусь» [6], *L. borealis* — вид, спорадично поширений майже по всій території країни, крім її південної частини. Загалом у Білорусі нині відомо 25 місцезнаходжень *L. borealis*; найчастіше він трапляється у Поозер'ї, в ялинових і соснових лісах. Саме в цій частині країни вид утворює плями по кілька сотень квадратних метрів. Південніше його поширення зменшується, він зростає невеликими куртинами. Найближче до території України — по терасі Прип'яті (Іванівський та Пінський райони) — наводилося декілька місцезростань *L. borealis*, але в III виданні «Красной книги Республики Беларусь» [6] ці місцезнаходження наводяться як зниклі, що свідчить про зменшення конкурентної спроможності виду на крайній межі ареалу.

Рідкісною рослиною *L. borealis* є і в Брянській обл. [5], де основні місцезростання виявлені в її північно-

східній частині. Загалом у цій області відомо 28 місцезростань виду. Більшість популяцій *L. borealis* знаходяться у Брянському та Дятьківському районах, де місцезростання виду відзначені на площі понад 2 га. У південній частині, прилеглий до України, він є рідкісним. Єдине місцезростання *L. borealis*, що є найближчим до України, знаходиться на території заповідника «Брянський ліс». Тут виявлена її популяція, яка займає площу 300 м².

В Україні місцезростання цього виду відомі в Карпатах і на рівнині України — в Поліссі та Лісостепу (рисунок).

Поширення *Linnaea borealis* L. в Україні. У мовні позначення: 1 — сучасні місцезнаходження, 2 — давні місцезнаходження
Distribution of *Linnaea borealis* L. in Ukraine. Symbols indicate: 1 — existing localities, 2 — old localities

Linnaea borealis — своєрідна рослина в родині *Caprifoliaceae*, яку іноді виділяють в окрему родину *Linnaeaceae*. Це вічнозелений невеличкий кущик, який стелиться по землі, утворюючи довгі пагони (до 1,5 м завдовжки, що вкорінюються у міжвузлях). Роста плямами, що являють собою густе плетиво. Найбільш помітною ця рослина є під час квітнування, коли на тоньких квітконосах, завдовжки до 10 см, в липні-серпні з'являються блідо-рожеві квітки дзвінокоподібної форми.

Розглянемо, як поширюється та який сучасний стан популяцій *L. borealis* в Україні. Найстабільнішою є карпатська популяція виду, яку вперше виявив під полониною Пожижевська в Карпатах у 1939 р. Г.В. Козій [4]. Це місцезростання існує й донині. Знаходиться воно на межі смерекових лісів і субальпійських слаників із домінуванням *Pinus mugo* Turta. Флористичне ядро тут утворюють як рідкісні, так і типові бореальні види, серед яких чимало суто карпатських, зокрема *Soldanella hungarica* Simonk., *Homogyne alpine* (L.) Cass. та деякі інші.

Коли популяція *L. borealis* була виявлена вперше, вона мала площу 120 м², але протягом десятків років існування ця популяція змінювала свої обриси під впливом антропогенних факторів і зменшувала площу. Моніторингові дослідження, які здійснили львівські ботаніки, довели, що нині популяція зазнала значних змін. Вона розпалася на шість окремих фрагментів. Основною причиною цього є сходження гірських лавин, що відбулися саме на цій території [11]. З часом два sz фрагментів, які утворилися у зв'язку зі зміною освітлення та інших чинників, зникли. Але в цілому популяція є відносно стабільною. Пошуки інших місцезростань *L. borealis* у карпатському регіоні досі безрезультатні. Донині це єдине відоме місцезростання виду.

Іншу картину має поширення *L. borealis* на рівнині України. Відомо шість місцезростань, які були знайдені в різних частинах Полісся та Лісостепу зі значним інтервалом у часі. Можна визначити декілька етапів: 1 — дореволюційний, 2 — 70-ті роки ХХ ст., 3 — сучасний.

Виявлення *L. borealis* на рівнині України датується 1856 р. Згідно з літературними [9] та гербарними даними (KW), зростав цей вид на півдні Західного Полісся, в околицях міст Устилуг і Володимир-Волинський.

Значно пізніше, в 1910 р., було знайдено місцезростання *L. borealis* на само-му півдні Правобережного Полісся — в околицях Києва. Відомий ботанік тих часів С.Н. Васильєв-Яковлев [3], який досліджував флору Києва і його околиць, виявив місцезростання *L. borealis* у соснових лісах київського міського лісництва (Пуща-Водиця). Вид зростав невеличкими куртинками у 87 і 88-му кварталах. У цей же період *L. borealis* була знайдена на території Лівобережного Лісостепу — в околицях Харкова (за даними гербарію (KW) та «Флори УРСР» [9]). Місцезростання наводиться без чітких прив'язок до місцевості. Зазначено лише, що *L. borealis* зростає в соснових лісах біля Харкова, трапляється дуже рідко. Зі всіх виявлених місцезростань виду того часу спочатку підтверджувалася наявність місцезнаходження тільки поблизу Києва. З часом усі відомі місцезростання *L. borealis* зникли.

Лише в 70-х роках минулого сторіччя на лівому березі р. Стир на Львівщині, неподалік смт Радехів (рівнинна частина України), була виявлена досить потужна популяція *L. borealis* [8]. Місцезростання її, як і раніше знайдені на рівнині України, пов'язане з сосновими лісами. Флористичне ядро в цих ценозах утворюють типові бореальні види, які зростали в межах куртини поодинокі — *Anemone nemorosa* L., *Vaccinium myrtillus* L., *V. vitis-idaea* L., *Solidago virgaurea* L., *Majanthemum bifolium* (L.) F.W. Schmidt. Цікаво, що М.П. Слободян та І.П. Завада [8], досліджуючи цю популяцію *L. borealis*, відмічали, що вона в 10 разів перевищувала відому популяцію в Карпатах і займала площу 45×27 м. Це було одне з найбільших із усіх відомих в Україні місцезростань *L. borealis*.

Незважаючи на досить значну площу та добру життєвість, з часом популяція зникла. Є відомості, що саме в цьому регіоні проводились інтенсивні меліоративні та лісотехнічні роботи, що, ймовірно, спричинило зникнення популяції. Аналіз усіх відомих рівнинних місцезростань *L. borealis* показав, що жодного з них не

залишилося. Відомостей про сучасне зростання *L. borealis* на рівнинній частині України немає. У третьому виданні «Червоної книги України» [10] наводиться лише одне місцезростання виду в Карпатах.

У 2010 р. під час комплексної експедиції з дослідження рослинного та тваринного світу Національного природного парку «Прип'ять—Стохід» виявили нове місцезростання *L. borealis* у соснових лісах Бучинської дачі парку, про що вже повідомлялося в літературі [7]. Враховуючи, що нині це єдине реально існуюче місцезростання виду на рівнині України, опишемо його детальніше.

Ділянка розміщена в масиві соснового лісу (кв. 53) Дольського лісництва Любешівського р-ну. Тут наявні дві окремі, розміщені на відстані 4 м одна від одної, популяції *L. borealis*. Одна з них, найпотужніша, займає площу 7×14 м і характеризується щільним «плетивом», що притаманно цьому виду. Популяція має добру життєвість, рясно квітує. Висота сосни — 25—27 м, середній діаметр стовбура — 40 см, вік — 70—75 років, зімкненість 0,7. У другому ярусі поодинокі зростає *Quercus robur* L. Підлісок відсутній, поодинокі відмічена *Sorbus aucuparia* L. Спостерігається відновлення корінних порід дерев і *Betula pendula* Roth. В основі трав'яного покриву, крім *L. borealis*, — інші бореальні види. Найбільше тут *Vaccinium myrtillus*, менше — *V. vitis-idaea*. Із флористичного ядра зростають *Luzula pilosa* (L.) Willd., *Majanthemum bifolium*, *Melampyrum pratense* L., *Dryopteris carthusiana* (Vill.) Н.Р. Fuchs, *Trientalis europaea* L. У цих ценозах добре виявлений ярус зелених лісових мохів — *Pleurozium schreberi* (Willd. ex Brid.) Mitt із домішкою *Dicranum polysetum* Sw. ex Anon. Поодинокі зростають *Hylocomium splendens* (Hedw.) Schimp. і *Polytrichum commune* Hedw.

Друга популяція, яка розміщується поряд, утворилася на невеличкому згарищі від вогнища. *L. borealis* займає площу 2×3 м. Це відкрита ділянка, на якій спостерігається відновлення деревних порід, зокрема *Betula pendula*, *Populus tremula* L., *Sorbus aucuparia*. У розрідженому травостої з'являються такі види, як *Chamerion angustifolium* (L.) Holub, *Hieracium pilosella* L. У моховому покриві цієї ділянки є види-піонери старих вогнищ: *Funaria hydrometrica* Hedw., *Ceratodon purpureus* (Hedw.) Brid. Тут відмічений і такий вологолюбний вид, як *Marschandia polymorpha* L. З метою здійснення подальших спостережень за цим рідкісним видом у виявлених місцезростаннях разом зі співробітниками НПП «Прип'ять—Стохід» на території Бучинської дачі закладена моніторингова ділянка в асоціації *Pinetum myrtilloso-hylocomiosum*.

Отже, нині в Україні є дві популяції *L. borealis*. Саме вони є надійними об'єктами для проведення подальших спостережень, оскільки знаходяться на заповідних територіях: гірська популяція — на території НПП «Карпатський», входить у заповідну зону парку; рівнинна — на території НПП «Прип'ять—Стохід», де зонування ще не проводилося. Під час проведення зонування ми вже довели, що необхідно включити цю ділянку до заповідної зони.

Стабільність карпатської популяції *L. borealis* та циклічність знахідок її на рівнині України, а також наші дослідження свідчать про можливість виявлення нових місцезростань виду як у Карпатах, так і на рівнинній частині України.

Знайдене місцезростання *L. borealis* на рівнині України є найпівнічнішим із усіх відомих і найближчим до ареалу виду в Білорусі. Саме північна смуга Українського Полісся, де виявлене сучасне місцезростання *L. borealis*, може розглядатись як найбільш реальна територія для просування виду на південь, тому необхідно продовжувати його пошуки.

Гербарні зразки *L. borealis* із нового місцезнаходження передані до Національного гербарію України (KW).

1. Андрієнко Т.Л. Ліннея північна (*Linnaea borealis* L.) // Червона книга Української РСР. — К.: Наук. думка, 1980. — С. 346—347.
2. Андрієнко Т.Л. Ліннея північна (*Linnaea borealis* L.) // Червона книга України. Рослинний світ. — К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1996. — С. 195.
3. Васильев-Яковлев С.Н. Очерк физико-географических условий Киевского городского лесничества // Лесн. журн. — 1915. — № 8—9. — С. 44—61.
4. Козій Г.В. Ліннея північна (*Linnaea borealis* L.) в Радянських Карпатах // Наук. зап. Львів. наук.-природозн. музею АН УРСР, 1954. — С. 21—23.
5. Красная книга Брянской области. Растения. Грибы. — Брянск, ЗАО Изд-во «Читай-город», 2004. — 272 с.
6. Красная книга Республики Беларусь. Растения. — Минск, «Беларусская Энциклопедия» имени Петруся Бровки, 2005. — 454 с.
7. Прядко О.І., Савчук М.Й. Нові види рослин, занесені до «Червоної книги України» на території НПП «Прип'ять—Стохід» // Рослинний світ у «Червоній книзі України»: впровадження Глобальної стратегії збереження рослин / Мат-ли Міжнар. конф. молод. учених (11—15 жовтня 2010 р., м. Київ). — Київ: Альтерпрес, 2010. — С. 300—301.
8. Слободян М.П., Завада І.П. Нове місцезнаходження ліннеї північної (*Linnaea borealis* L.) // Укр. ботан. журн. — 1971. — 28, № 2. — С. 233—234.
9. Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1961. — Т. 10. — С. 270—272.
10. Царик Й.В., Андрієнко Т.Л. Ліннея північна (*Linnaea borealis* L.) // Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — С. 384.
11. Царик Й.В., Малиновський К.А. Розпад популяції *Linnaea borealis* L. в ситуації стресу // Укр. ботан. журн. — 1995. — 52, № 3. — С. 379—383.

Рекомендує до друку
М.М. Федорончук

Надійшла 29.03.2011 р.

Е.І. Прядко

Институт ботаники имени Н.Г. Холодного НАН Украины, г. Киев

LINNAEA BOREALIS L. В УКРАИНЕ

Дана характеристика распространения *Linnaea borealis* L. в Украине — одного из наиболее редких видов украинской флоры. Рассматриваются местонахождения *L. borealis* в Карпатах и на равнине. Местонахождения вида, выявленные раньше на равнине Украины, около 40 лет не подтверждаются. Приводится характеристика

найденного автором местонахождения *L. borealis* на севере Западного Полесья, на территории НПП «Припять—Стоход».

Ключевые слова: *Linnaea borealis*, распространение, «Червона книга України», охрана, НПП «Припять—Стоход».

O.I. Pryadko

M.G. Kholodny Institute of Botany of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv.

LINNAEA BOREALIS L. IN UKRAINE

Distribution of *Linnaea borealis*, one of the most rare species in the Ukrainian flora listed in the Red Data Book of Ukraine, is described. For the last 40 years the species was not recorded in the previously known localities in the plain part of Ukraine. Data on a new locality of *Linnaea borealis* in the northern part of West Polissia, within the Prypiat—Stokhid National Nature Park, are provided.

Key words: *Linnaea borealis*, distribution, Red Data Book of Ukraine, conservation, plant, Prypiat—Stokhid National Nature Park.